

Iványosi-Szabó Tibor

A cívis tolerancia

A mezővárosi közösség formálódása Kecskeméten
a kora újkor első századaiban

A XVI. században a nagy földrajzi felfedezések Nyugat-Európa számára szinte minden területen erőteljes fejlődést tettek lehetővé. Mindez nem, vagy csak alig hatott ki Közép- és Kelet-Európa államaira, ahol ez idő alatt inkább megtorpanás, sőt súlyos válság jelentkezett. Ehhez hozzájárult az is, hogy az Oszmán-Török Birodalom évszázadokon át kihasználva a területén átmenő, Kelettel történő kereskedelem anyagi hasznát, arra szánta el magát, hogy Európa újabb régióját kényszerítse hódolásra. Katonai-politikai célkitűzésének újabb áldozta Magyarország lett. Ennek hatására a középkor végén reményteljesen fejlődő magyar társadalom és gazdaság rendkívüli veszteségeket szenvedett, az igazgatás pedig szétesett, és súlyos válságba került. A legfelsőbb szint, a magyar állam két, majd három részre szakadt, a királyi országrész élére pedig idegen dinasztia került. Így az államigazgatás fejlődése megtorpant, és kénytelen volt az idegen érdekek érvényesülését elszenvedni. A hódoltság területén keserves diplomáciai munka révén is hosszú időn át jószerivel csak jelképes jelenlétéről szólhatunk. Az igazgatás középső szintje, a hódoltság alá került nemesi vármegyék tevékenysége gyakorlatilag évtizedekre felszámolódott. A rendkívüli sokkhatásból csak sokára ébredező érdekszervezetek a királyi területen tudtak — sok esetben több megyét összefogva — életjelt adni magukról. Erről a folyamatról történettudományunk meggyőző és részletekbe menően hiteles képet nyújt.

Annál hézagosabb és homályosabb az az ismeretanyag, amit a hódoltság területén lévő alsószintű igazgatásról, a falvak, a mezővárosok és a királyi városok létéről, a települések társadalmának belső mozgásáról fel tudunk mutatni. Kétségtelen, hogy a török nyelvű források közreadása és feldolgozása során sok új ismerethez jutottunk azokon a területeken, amelyek a hódítókkal szembeni kötelezettségekre, a török igazgatás megszervezésére és működésére vonatkoznak. Ezek viszont csak közvetve utalnak arra, hogy az egykori alsó szintű igazgatás egyáltalán hol maradt meg, miként kényszerült a hódítók igazgatási rendszeréhez idomulni. Kellő feltárások hiányában eddig semmit sem tudtunk arról, hogy mezővárosaink milyen mértékben voltak képesek a középkorból örökölt autonómiájuk egy-egy részét megmenteni, miként tudták a közösség vagy az egyének érdekeit az idegen hatalommal, annak hivatalnokaival szemben védeni, érvényesíteni. Még gondolat szintjén sem merült fel annak vizsgálata, voltak-e közöttük jellegzetes fejlődési utat követők? A hódoltság idején volt-e lehetőségük ezen vonásaik megőrzésére, továbbfejlesztésére?

Az igen jelentős fellendülést követően a XVII. századi Európa nyugati felében rendkívül mély ellentmondások törtek felszínre. A nemzetállamok formálódása és a nagyhatalmak elkeseredett, hosszan tartó küzdelme, a kíméletlen polgárháborúk sora, a központi közigazgatás ellentmondást nem tűrő fellépése, az erőteljes centralizáció jellemezte ezt az időszakot. Az előző század gazdasági virágzását mély és szinte az egész kontinenst érintő pénzügyi és gazdasági válság követte. Ugyanakkor forradalmak nyitottak utat az újabb polgári fejlődés előtt. Mindezek együtt tették lehetővé a szellemi óriások — Newton, Descartes és Pascal — munkálkodását, amely a modern tudományok kivirágzását eredményezte. Velázquez, Rembrandt és Vermeer a képzőművészet új korszakát nyitotta meg. Az irodalom megújulásán a szellemi óriások sora, köztük Shakespeare és Milton, Racine és Molière fáradozott. A szellemi élet e csodálatos korszakát viszont a véres vallási háborúk kegyetlen évtizedei árnyékolta be.

Európa középső részén csak nyomokban jelentkeztek az új korszak csodálatos eredményei. A kontinens nyugati felén a tengeri és a szárazföldi hegemóniáért folyó több évszázadra kiterjedő nagyhatalmi küzdelmek nem tették lehetővé, hogy az időközben rendkívül súlyos gazdasági és politikai válságba kerülő Török Birodalmat hazánk területéről kiszorítsuk. Az idegen hatalom, a polgárháborúk és az elkeseredett vallási küzdelmek nálunk blokkolták mind a gazdasági, mind a szellemi, mind pedig a közösségi fejlődés lehetőségeit. A polgárosodás felgyorsulása helyett a nemesség az 1608. évi országgyűlésen törvényben gátolta meg évszázadokra az uralkodót abban, hogy a mezővárosok fejlődését bármilyen formában támogassa, azokat földesuraik fennhatósága alól kiemlje. Az egységes nemzeti piac nemhogy létrejött volna, hanem a század utolsó harmadára három helyett — Thököly kérész éltű államának megjelenésével — négy részre szakadt az ország. A korábban még sosem látott pénzügyi-gazdasági válság visszavonulását viszont az idegen központosítás követte, és szorította vissza már korábban a hazai kereskedelmet. A benuátság állapotát jelző török állam rovására a nemesi megyék és a földesurak egyre határozottabban léptek fel a falvak és a mezővárosok lakóival szemben. Az évtizedekre terjedő háborúk és polgárháborúk a keserves és minimális anyagi felhalmozást is tönkretették, felélték, így a szellemi és a tudományos élet kilátástalan helyzetbe került. Ilyen közegben még a vigasztalónak látszó egyéni próbálkozások is sorra kudarcot vallottak.

Az állami igazgatás a változatlan politikai állapotok között képtelen volt érdemben fejlődni. A nemesi vármegye aktivizálódása – még mindig a királyi területen – elsődlegesen a rendi kiváltságok megerősítését és a nemesség érdekeinek védelmét szolgálta. A városok és falvak összefogását mind az idegen hatalom, mind pedig a magyar rendiség egyaránt gátolta. Az alsó szintű közigazgatás és közösségi szerveződés még a királyi országrészben sem kapott sem a központi hatalomtól, sem a rendektől semmiféle támogatást. A hódoltság területén érthetően még keservesebb állapotok között maradtak a paraszti és civis közösségek. Keserves ellentmondás, de tény, hogy másfél évtizeden át a hódoltság mezővárosait és falvait legkíméletlenebbül a nemzeti önrendelkezést követelő kuruc katonák és kuruc tábornokok zsarolták meg.

Tehát a kora újkor első két évszázada a magyar rendek és a nemesi vármegyék számára nagyjából kudarckor sorát hozta. A megváltozott körülmények között sem voltak képesek rövidebb és hosszabb távú céljaikat módosítani, szűk társadalmi körre korlátozott érdekeiknek akár csak csekély részéről lemondani. Változatlanul csak a nemesi nemzet keretein belül, annak szűken vett érdekeinek figyelembevételével formálták céljaikat. A magyar nemességnek ez a beszűkült programja a két évszázad alatt igazán távlatos politikust — Zrínyi Miklós kivételével — nem volt képes maga élére állítani. Nem mondható szerencsésebbnek a katolikus egyház, illetve a protestáns egyházak szerepe sem. Az előbbi figyelmét és energiáit egykori híveinek visszaszerzése készítette az idegen uralkodóház

indokolatlanul egyoldalú szolgálatára, az utóbbiak gazdasági és politikai támogatásuk érdekében alkudtak meg a széthúzás erőivel.

Ezek alapján joggal merül fel a kérdés, miként tudtak a legszélesebb társadalmi csoportok anyagi és politikai hatalom, illetve támogatás hiányában önmaguk érdekeinek védelme és a lassan formálódó nemzeti ügy érdekében bármit tenni. Erre csak több feldolgozás eredményeinek birtokában lehet majd megalapozott választ adni. Ez a feldolgozás csak egy lehet a remélhető hosszabb sorban.

A kora újkor keserves két évszázada alatt a többszöri visszaesés ellenére a gazdasági fejlődés nemcsak itt, hanem a „három város” — Kőrös, Cegléd és Kecskemét — mindegyikében figyelemre méltó eredményeket ért el. Ez nemcsak az árutermelés és pénzgazdálkodás vitán felüli erősödésében nyilvánult meg. Az állattartáson belül inkább csak a mennyiségi változások a feltűnőek. A szántóföldi növénytermesztés jelentősége viszont számottevően nőtt, és a gazdálkodáson belüli súlya, szerepe igen komoly előrelépést mutat. Az újabb feltárások azt jelzik, hogy a középkori kezdetekhez képest a gyümölcs- és szőlőtermesztés a társadalom minden rétegén belül rendkívül fontos értéktérítő tevékenységgé vált. A céhes ipar valójában ezekben az évszázadokban honosodott meg, és vált a civisváros egyik meghatározó gazdasági forrásává. Kecskemét főként kereskedelme révén a török kiűzése után az egységes nemzeti piac kiépülését számottevően segítette. Tehát joggal szólhatunk — ha nem is strukturális változásokról — az egyes ágazatok közötti igen jelentős átrendeződésről.

A hódítók megjelenése és a nálunk meglévőnél fejlettebb írásbelisége, szervezettebb, szakszerűbb igazgatása és adóztatása több évtizedre, ha nem is blokkolta, de mindenképpen korlátozta a mezővárosi autonómia működését és fejlődését. Óriási eredménynek mondhatjuk, hogy miközben a központi és a megyei igazgatás teljesen magára hagyta az alsó szintű szervezeteket, a földesurak pedig csak az évenkénti summájuk behajtásáig kísérték figyelemmel hódoltsági birtokaikat, mezővárosaink számottevő része a török közigazgatáson belül is képes volt érdekeiért harcolni, korábbi kiváltságait részben vagy egészben megvédeni, és hász birtokként mezővárosi autonómiáját, magisztrátusát működtetni. Kétségtelen, hogy főként a háborús esztendőkből képtelen volt elhárítani a nagyobb tatár és török katonai egységek zsarolásait, de képes volt követei útján Pozsonyban és Bécsben, Drinápolyban és Isztambulban sérelmeit bemutatni és panaszait igazát elismertetni. A két birodalom központi hatalmának gyengeségét mutatja, hogy adózóit, alattvalóit egyik sem volt képes az atrocitásoktól megvédeni. A válságos évtizedekben ezek hiányát csak a parasztvármegyék tudták valamelyest ellensúlyozni.

Miként erre már utaltunk, 1608 után nemcsak a hódoltságban, hanem még a királyi területen is reménytelenné vált a földesúri függéstől megszabadulni. Ennek hatására a központi hatalom még kevesebb segítséget tudott nyújtani, így a falvak és a mezővárosok kiszolgáltatottsága uraikkal szemben számottevően nőtt. A hódoltság területén a falvak és a mezővárosok életébe történő földesúri beavatkozás főleg a hódoltság utolsó évtizedeiben vált igazán intenzívvé. Éppen ezért figyelemre méltó, hogy ez idő alatt Kecskemét magisztrátusa kisebb földesuraival szemben eredményesen védte a civis társadalom érdekeit. Mind a földesúri summának az összege, mind pedig a különféle ajándékok értékének alakulása azt jelzi, hogy csak az országos főméltóságokkal szemben voltak kénytelenek ideiglenesen meghátrálni. Wesselényi Ferenc nádorként növelte csaknem kétszeresére az örökölt summa összegét. Öccse, Wesselényi Pál teljesen jogtalan követelését pedig a város — többek között a kincstár utasítására is — megtagadta, de az Erdélybe szökött és a kurucok generálisává tett főúr közel ezer fős sereggel szállta meg a várost, és addig nem távozott, míg követelését nem teljesítették. Thököly indokolatlan adóit is csak a közvetlen fegyveres kényszer hatására fizették ki.

A mezőváros önkormányzata évtizedeken át eredményesen védte a város jogi és anyagi érdekeit mindaddig, amíg a nyílt és fegyveres erőszak nem lépett közbe. Kisebb engedményekkel kivédte a Koháry familia azon próbálkozását, amellyel egy jobbágyfalu szintjére próbálták szorítani az ország legnépesebb mezővárosát. Kivédte a Melczer család azon követelését is, amellyel a város egy meghatározott részét személyes birtokukká kívánták tenni. A legjelentősebb eredményt azonban 1686 után érte el ez a közösség. A kuruc generális halála után örökösével szemben vissza tudta állítani a város korábbi, jóval kisebb összegű summaadóját. Miközben a legtöbb feudális főúr falvaikkal és mezővárosaikkal szemben sorra érvényesítette a korábbiaktól eltérő, sokszor drasztikusan megnövelt követeléseit, Kecskemét minden földesurával és a váci püspökkel szemben is el tudta érni, hogy a század első harmadában kialakult szolgáltatásai maradjanak, pedig lakóinak száma időközben kb. kétszeresére nőtt. Változás csak annyiban történt, hogy a kötelező ajándékot nem természetben, hanem készpénzben rótták le.

A helyi nemesekkel szemben is következetesen és eredményesen lépett fel a magisztrátus. A legnagyobb állattartók, a „marhásabb” cívisek ismételt panaszként említették, hogy a szegények miatt egyre távolabbi pusztákra kényszerülnek jószágaikkal az addig használt kilenc kun pusztáról, melyeket a város elsődlegesen az önálló legelők bérlésére képtelen „marhatlanabb” gazdák számára biztosított folyamatosan a hódoltság idején. A növénytermesztés bővülése során pedig a gazdák számára zálogbirtokként megszerezte Szentlőrinc pusztát. Amikor a Német Lovagrend birtokba vette a jászkun pusztákat, gazdáik számára további tucatnyi kun pusztát használatát biztosította hosszú távra szóló bérlettel.

Tehát joggal fogalmazhatjuk meg, hogy mind a hódoltság ideje alatt, mind pedig a török kiűzése után a mindenkori magisztrátus váltakozó sikerrel, többszöri ideiglenes meghátrálással, de végül is eredményesen képviselte a mezővárosi közösség érdekeit. Kellő politikai és adminisztratív védelem hiányában is az újabb kihívásoknak folyamatosan meg tudott felelni. Tudomásul kellett venniük, hogy mindvégig a nemesi nemzeten kívül maradtak, de a rendi országgyűlés törvényei maradéktalanul vonatkoznak rájuk is. Viszont tudatosan felhasználták mindazokat a rendeleteket, több évtizedes vagy évszázados hagyományokat, szokásjogokat, amelyek védelmet nyújtottak uraikkal szemben. Kitartóan védtek még a város pallosjogát is a Koháry familia ellenében, és csak akkor hátráltak meg, amikor az országgyűlés törvényben fosztotta meg ennek gyakorlásától.

Mezővárosaink hódoltság alatti és a törökellenes háborúkat követő időszak nemesi-rendi törekvésekkel szembeni megnyilvánulásai, főként pedig eredményei csak szórványosan váltak ismertté. Ezek feltárása nemcsak azért fontos, mivel az ország lakosságának aránytalanul nagyobb részéről volt szó, hanem főként azért, mert ezek a sokszor eredménytelen, olykor pedig sikeres próbálkozások mindenképpen azt jelzik, hogy a kora újkor első évszázadaiban ezek a közösségek a rendkívüli nehézségek ellenére igen jelentős fejlődést értek el. A közösség belső épülése, erősödése azonban elsődlegesen nem az uraikkal és a hatóságokkal szemben folytatott egyenlőtlen küzdelem eredményén mérhető le igazán.

A közösség fejlődése érdekében a tanács és a magisztrátus akkor tudott legtöbbet tenni, amikor statútumaival tőle telhetően biztosította az országos átlagnál lényegesen magasabb szintű árutermelés és pénzgazdálkodás jogi és anyagi feltételeit. A másik fontos terület a helyi nemesek mindennemű előjogának a határozott visszaautásítása volt. A csekély számú armális nemes — a szomszédos Kőrössel ellentétben — semmilyen formában sem tudta csoportérdekeit érvényesíteni. Kétségtelen, hogy ehhez részben a korábbi évszázadok szokásjogához való ragaszkodás, részben az újabb törvények egyaránt hozzájárultak. A korábban vagy a frissen megszerzett armális nem eredményezett semmiféle előnyt a különféle tisztségek betöltésénél, még kevésbé a közterhek viselése során. A kialakult

szokásjog értelmében nyolc évnél előbb csak a legritkább esetben, a városra nehezedő rendkívüli terhelések során választották meg főbírónak ugyanazt a személyt. Hat évnél rövidebb időszakon belüli választásra nem találunk példát. Arra sincs példa, hogy élete során valakit háromnál több alkalommal választottak volna meg főbírónak. A féltucatnyi rendkívüli nagy vagyont birtokló familia így nem tudott erőteljes befolyást gyakorolni a város irányítására.

Több mint figyelemre méltó, milyen következetességgel gátolták meg, hogy egyes családok, gazdák bármiféle monopóliumra szert tegyenek. Néhány ügyes és bátor tőzsér meglepően nagy vagyont tudott ugyan felhalmozni, de ezt nem valamely helyben szerzett kiváltság birtokában tette, és nem a helyi áruforgalom lebonyolítása révén érte el. Minden bizonnyal — befolyásuk korlátozása végett — ezért nem engedte a magisztrátus, hogy önálló kereskedőcéhet hozzanak létre. A városi státútumok a kereskedelmet minden adófizető alanyi jogává tették. Nem lehet véletlen az sem, hogy a városi kocsmá számára szükséges bor beszerzésekor sok tucat gazda fuvarozását, nagyobb távolságokról történő borforgalmazását vették igénybe. Ugyanezt mondhatjuk el a városi mézszárszék áruval történő ellátásával kapcsolatban is.

A középkortól formálódó mezővárosi autonómia több régi intézménye továbbra is megmaradt, és fontos szerepe lett a közösség szervezésében és irányításában. Az összes gazdát magába foglaló népgyűlés minden bizonnyal vesztett ugyan korábbi szerepéből, de még ezekben a századokban is minden igazán fontos ügyben célszerűnek látták összehívását. Igaz ugyan, hogy döntési lehetőségei korlátozódtak, és egyre inkább csak a tájékoztató feladatai maradtak meg. Az ekkor már általában hatvan főből álló esküdtek tanácsa nélkülözhetetlenné vált a közösség életében. A gazdák közel tizedét magába foglaló testületben a szegényebb családfejek is jelentős számban megtalálhatók. Közülük verbuválódott a mindenkori főbíró körül az a kéttucatnyi legaktívabb, legtapasztaltabb személy, akik a szűkebb irányító-ellenőrző szervezetet, a tanácsot alkották. Leginkább rátermett tagjai több évtizeden át közreműködtek mind a bírászkodásban, mind pedig a hivatal előtt jelentkező feladatok közvetlen ellátásában. A későbbi szakigazgatás elemei már ekkor kezdtek kirajzolódni. Kellően hangsúlyoznunk kell, hogy ezekben a századokban ezek a testületek igen széles társadalmi bázisokra épültek.

A közösség építkezése más területeken is érvényesült. A két évszázad során lényegesen erőteljesebb lett a differenciálódás és a szakszerűség a hivatali szervezeten, a magisztrátuson belül. Itt a jegyzők szerepének növekedésével a jogi, igazgatási ismeretek megalapozottsága vált hangsúlyozottabbá, és a több irányból rendszeresen és alkalmasszerűen jelentkező anyagi-pénzügyi követelések időbeli teljesítése végett, és a bevételek rendszeres biztosítása érdekében a pénzügyi fegyelem vált meghatározóvá. Bár a bevételeket és a kiadásokat rögzítő nyilvántartások jelentős hányada elveszett, de a ránk maradt anyagok is dokumentálják, hogy a XVI. század végén az írásbeliség és a hivatali szervezet mellőzhetetlenné vált, és a következő században a szakszerű hivatali tevékenység igen komoly fejlődést élt meg. Az ügyek és a nyilvántartások naprakész és gazdaságos vezetése, a különféle pénzbeli és természetbeni terheknek a lakosság egészében történő ismételt terítése csak így volt lehetséges a lakosság viszonylag csekély ellenállásának előidézésével.

Külön is ki kell emelni, hogy a bírászkodás alsó és a középső szintjén rendkívül rugalmasan és szakszerűen alkalmazkodtak a közbiztonság labilitásához, és biztosították, hogy az ügyfelekhez minél közelebb kerülve és minél gyorsabban hozzanak döntést. Korábban ismeretlen jogi fórumokat — a három város törvényszéke és a fogott bírák — hoztak létre és működtettek közel másfél évszázadon át, amelynek tagjai a környező és olykor távolabbi falvak és mezővárosok legtöbbször nem jogi és közigazgatási elméleti ismeretekkel,

hanem széles körű gyakorlattal, több évtizedes tapasztalattal rendelkező tagjai közül kerültek ki.

A közigazgatás részben a hagyományok és a helyi szokások, részben pedig a királyi városokban kialakult gyakorlat átvételével bővült, vált szakszerűbbé, hatékonyabbá az ügyek intézése során. A tanács és a magisztrátus munkájának hatékonyságát messzemenően segítette az egyre népesebbé váló mezőváros közigazgatási beosztásának, szervezetének a felmerülő igényekhez alkalmazkodó formálása. Ezt szolgálta a mezővárosnak négy „pars”-ra, és ezen belül — váltakozóan nyolctól húsz — tizedre történő felosztása. Így a tizedesek és az utcapapátányok segítségével minden gazda, minden háztartás könnyen elérhetővé vált. Tekintettel arra, hogy a hivatali időre a választott tisztségviselők nem kaptak díjazást, munkabért, anyagi érdekek nem befolyásolták ezek megszerzését. Egy tisztség betöltése az esetek jelentős részében komoly kötelezettséget, terhet jelentett a gazdának és családjának. Ha késett követeléseik teljesítése, a katonák gyakorta a bírák testi épségét veszélyeztették. Közülük ezért többeket bebörtönöztek. A közigazgatás hatékonyságát azért is ki kell emelnünk, mert akkor még évenként váltották le, választották újra minden hivatal és minden fontosabb üzem irányítóját. A folyamatosságot az esküdtek testülete és az ekkor még eléggé képlékeny összetételű tanács képviselte.

Ezekben az évszázadokban a gazdákat megillető jogok szinte minden területen igen komoly kötelezettségekkel jártak. Még a korábban vezető tisztségeket betöltő személyeket is szigorúan büntették, ha közéleti feladataikat nem látták el, vagy a testületi munkából kivonták magukat. Aki megtagadta, hogy a megromlott közbiztonság idején a távol élő földesurakhoz menjen küldötként, komoly bírságot fizetett. Mezei kertjét, szántóját, jószágát kockáztatta az, aki a városra kivetett fuvarozás alól kivonta magát. A kivetett adó behajtása során a kisbírák sokszor kénytelenek voltak mindenkivel szemben kíméletlenül eljárni. A gabona-, a bor- és a báránytized behajtása során a hivatali buzgóságot olykor az irigység is serkentette.

A pénzbeli terheknek a lakosságon belüli viszonylag arányos terítését nemcsak a méltányosság követelte meg, hanem az a tény is, hogy tartósan biztosítani kellett minél több család adózóképességét. Ugyanis sem a török hivatalok és katonák, sem pedig a kurucok és a magyar főurak nem ismertek kíméletet követeléseik elmaradása, de még annak késése esetén sem. Az egyenlősdi elbánásnak vagy a kiváltságoknak nyomait sem találjuk. Csaknem minden területen az egyenes adózás érvényesült. Ezt az elvet követték az élő állatok megadóztatása, a különféle terménytizedek kivetése során egyaránt. Utalnunk kell arra, hogy e téren kisebbek voltak a helyi gazdák terhei, mint a falvakban. A gabonatermést csak ritkán sújtották tényleges tizeddel, legtöbbször a termésnek csak tizenötödét, huszadát kellett leadni. A telkek, a házak esetében azok száma, és nem azok minősége volt a meghatározó. Ez érthetően a szegényebb vagyoni csoportok számára jelentett komoly hátrányt, mivel az esetleges megtakarításaikat sorra elvonták. A jobb módúakat azonban jószágaik és egyéb értékeik elrablása fenyegette ismételten.

Feltétlenül ki kell emelnünk, hogy a tanács az adózókat egyfajta józan racionalitással következetesen védte. Nem vették vissza a mezei kertet, szántót az özvegyektől, ha nem tudták néhány éven át szolgáltatásaikat teljesíteni. A közösség érdekében végzett fuvarozás során elszenvedett károkat a tanács mindig megtérítette vagy beszámította a következő év adójának összegébe. A családok személyes veszteségeit is a lehetőséghez mérten ellensúlyozták. Pl. Iványosi Jakab a város küldöttjeként Buda ostroma idején a várban rekedt, és ott életét veszítette. Ezért özvegye évekre adómentességet kapott, és őt a magisztrátus a város szakácsnőjeként foglalkoztatta.

A tanács a summaadó fizetése ellenében megszerzett jogokat nem adta ki a kezéből. A közösség birtokába került monopóliumok mindegyikét jól kamatoztatta, a vásár, a

mészárszék és a kocsmá üzemeltetéséről igen körültekintően gondoskodott. Ezek működtetése minden évben olyan eredményes volt, hogy nemcsak a lakosság igényeit tudták folyamatosan kielégíteni, hanem a városra nehezedő terhek, a hivatal működtetésével járó kiadások felét-harmadát ezeknek a bevétele biztosította. Ezeken kívül a tanács több üzemet működtetett, amelyek részben a magisztrátus zavartalan tevékenységét, részben pedig a kénytelen vendégek kiszolgálását biztosították. Ez a széles körű és az irányító személyek évenkénti változása ellenére meglepően eredményes gazdálkodás igen nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a mezőváros és lakossága még a legkeservesebb esztendőkből is — kivéve a kuruc generális eljárását — elkerülje a hivatalos megtorlásokat és kollektív büntetéseket.

A rapszodikus, de még a szerencsésebb években is igen súlyos terhek fedezésére beszedett adók, szolgáltatások sok családot létében fenyegettek, és a háborús években pedig a lakosság többségét egyenesen nyomorba taszították. Érthető tehát, hogy a hivatal részéről történő következetlenségek, vélt vagy valódi sérelmek és a tanácsi rendeletek megsértését követő igen szigorú megtorlások miatt egyéni méltatlankodások rendszeresen ismétlődtek. Tömeges elégedetlenségről, lázadásról azonban nem maradt feljegyzés.

A tanács és a magisztrátus részéről megnyilvánuló szigorú számottevően ellensúlyozta egyfajta türelem. Sorra megtalálták annak lehetőségét, hogy a szegényebb adózók terményeikkel vagy munkájukkal róják le pénzübeli kötelezettségeiket. A kétségtelenül súlyos feszültségek oldását pedig az segítette, hogy nemcsak a döntések meghozatalába vonták be a szegényebb csoportok jelentős számú képviselőjét, hanem még a behajtások igen fontos része is rájuk hárult. Ez részükről egyrészt egyfajta belátást és kíméletet eredményezhetett a sorstársaikkal szemben, másrészt a hatalom gyakorlása révén maguk is — legalább részben — a hivatali szervezettel azonosultak.

Ha nem is a feszültségek oldását segítette, de azokat semmiképpen sem generálta ebben a városban az ekkor sajnálatosan erőteljes vallási vita. Mezővárosainkban később sem lett általános az a gyakorlat, amely Kecskemét életében már korán meghatározóvá vált. Mind az egyházi vezetők, főként pedig a tanács — az 1564-ben megkötött egyezés értelmében — igen következetesen fellépett mindenféle felekezeti provokációval szemben. Rengeteget segített a városon belüli feszültségek enyhítésében, hogy az alternációt, a különféle hivatalok betöltése során a katolikusok és a protestánsok között a váltakozást, az egyensúlyt — évszázadokon át — maradéktalanul betartották.

Ugyancsak stabilizáló tényezővé vált az a gyakorlat, ahogyan a jövevényekkel bántak. A migráció a korszak egyik legkeservesebb és leginkább jellegzetes társadalmi jelensége maradt mindvégig. A mezőváros — lakossága számához viszonyítva — ismételten a menekülésre kényszerültek nagy tömegének befogadására kényszerült két évszázadon át. Ezek elszállásolása és ellátása nemcsak a magisztrátusnak, hanem a lakoságnak is komoly gondot okozhatott. Nem szólva a jelentősen megnövekedő fogyasztásról, amely érthetően nemcsak a beszerzést, hanem az árakat is jelentősen befolyásolta. Bár a török hatóság ismételten megtorolta az idegenek befogadását, és nemritkán a katonai-igazgatási fenyegetésen túl több száz ezüstpenny kellett a magisztrátusnak leróni, a jelentős többletkiadások és inzultusok ellenére sem jelentkezett velük szemben érdemi ellenszenv. Egyetlen megjegyzés, egyetlen *ügy* sem jelzi, hogy ez társadalmi ütközést eredményezett volna. Tekintettel arra, hogy a háborús veszteségeket és a gyakori járványokat a természetes szaporodás nem volt képes ellensúlyozni, a menekültek jelentős része a veszély elmúltával sem tért vissza lakhelyére vagy nem költözött más helyre, hanem a város adófizetőjévé vált, letelepedett. Ők meglepően rövid időn belül telket, házat vásárolhattak, közülük sokan mezei kertet kaptak. Pl. Magó Mihály, aki fiatalemberként menekült ide, nemcsak itt gazdagodott meg, hanem eközben különféle

közfeladatok megbízásával látták el, és élete delén a város legfőbb tisztségviselőjévé is megválasztották.

Ez a sajátos tolerancia viszont csak a magyar nyelvű és kultúrájú családokra, csoportokra volt érvényes. Görögöket, rácokat és zsidókat — bár ők is a török, majd a magyar állam alattvalói voltak — ezekben az évszázadokban nem fogadtak be a városba. Ez a korszak az egész magyarság számára a gazdasági, a politikai és a szellemi élet terén történelmének leghosszabb és talán legsúlyosabb válságokkal, pusztításokkal járó időszaka lett. A török kiűzése utáni évtizedekben kellett rádöbbenni arra, hogy az ország gazdasága és társadalma, politikai és közigazgatási építkezése évszázadokkal maradt le Európa szerencsésebb területeihez képest. A politikailag és vagyoni téren erősen tagolt, vallási téren is végzetesen megosztott magyar nemesség pillanatnyi rövid távú érdekeit követve ismételten elhárította a távlatosabb építkezés lehetőségét. Éppen ezért nemcsak helyi vagy kistérségi jelentősége van annak, hogy a magyar társadalom nem kiváltságos tömegei miként élték meg ezeket az évszázadokat, hogyan kamatoztatták azokat a nagyon szűk lehetőségeket, amelyek esetenként előtűnik megnyíltak. Nem lehet ugyanis közömbös az egész magyar gazdasági és társadalmi fejlődés szempontjából sem, mit tudtak a minimális gazdasági tartalékaik, csekély felhalmozásuk és a Nyugat-Európával létesített nagyon szűk körű és nagyon esetleges kapcsolataik révén a polgári és kulturális fejlődés eredményeiből hasznosítani.

Kecskemét e két évszázados történelmének minden más magyar városénál részletesebb feltárása feljogosít annak megfogalmazására, hogy részben szerencsés földrajzi adottsága, igen komoly középkori öröksége, folyamatosan frissülő és bővülő lakosságának életképessége és vezetőinek rátermettsége révén, ha nem is kerülhette el a szenvedéseket és a rendkívül súlyos veszteségeket, mégis e két évszázad során is képes volt szinte minden területen számottevő módon előbbre lépni. Ennek köszönhető, hogy a következő néhány évtized elteltével hosszú időre az ország legnagyobb mezővárosa és harmadik legnépesebb települése lehetett. Ezekben a keserves évszázadokban nemcsak mezőgazdasága és ipara újult meg, és ezáltal nemcsak vonzáskörzete bővült a korábbi többszörösére, hanem szinte minden téren figyelemre méltó eredményei távolabbi tájegységek számára is példaként szolgáltak hosszú időn át a változó gazdasági viszonyokhoz való alkalmazkodás terén.

Felhasznált irodalom

BÁCSKAI Vera

1965 *Magyar városok a XV. században*. Bp.

1971 *A mezővárosi önkormányzat a XV. században és a XVI. század elején*. (In: *Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából*. Szerk: Bónis György és Degré Alajos) 9–34. Bp.

BÁLINTNÉ MIKES Katalin

1979 *Kecskemét város Tanácsa a XV–XIX. században*. In: *Bács-Kiskun megye múltjából II.* (Szerk. Iványosi-Szabó Tibor) 5–57. Kecskemét

HEGYI Klára

1976 *Egy világbirodalom végvidékén*. Bp.

1986 *A török adminisztráció és az alföldi mezővárosok*. In: *Falvak, mezővárosok az Alföldön*. Acta Musei de János Arany nominati IV. Nagykőrös

1995 *Török berendezkedés Magyarországon*. Bp.

2001 *Az oszmán hatalom berendezkedése és működése* (In: ZSOLDOS Attila szerk. *Pest megye monográfiája I. kötet második rész. A honfoglalástól 1686-ig.*) 255–328. Bp.

HORNYIK János

1860–1866 *Kecskemét város története oklevéltárral*. I–V. Kecskemét

1865 *Pusztaszer, a honalapító magyar nemzet első törvényhozási közgyűlése színhelyének története*. Kecskemét

1927 *Kecskemét város gazdasági fejlődésének története*. Kecskemét

IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor

1981 *Baranyai-somogyi szökött jobbágyok Kecskeméten*. In: SZITA László (szerk.) *Baranyai helytörténetírás* 107–113. Pécs

1983–1984 *Délkelet-Dunántúl szerepe Kecskemét 17. századi migrációjában*. In: SZITA László (szerk.) *Baranyai helytörténetírás* 13–24. Pécs

1985 *A migráció Kecskeméten 1662–1711 között*. In: *Bács-Kiskun megye múltjából VII.* 389–434. Kecskemét

1991 *Kecskeméti szabályrendeletek I. (1659–1849)* Kecskemét

2006 *A növénytermesztés Kecskeméten a XVII. században*. In: SZABÓ Attila (szerk.) *Bács-Kiskun megye múltjából* 21. 7–106. Kecskemét

2007 *Állattartás a Homokhátság közepén a XVII. században*. In: SZABÓ Attila (szerk.) *Bács-Kiskun megye múltjából* 22. 7–128. Kecskemét

2008 *Írott emlékek Kecskemét XVII. századi nyilvántartásaiból*. I–II. Kecskemét

2010 *A mezővárosi autonómia formálódása Kecskeméten a XVI–XVII. században*. In: (BÁRTH János szerk.) *Cumania* 25.

KÁLDY-NAGY Gyula

1970 *Harács-szedők és ráják. Török világ a XVI. századi Magyarországon*. Bp.

1977 *A budai szandzsák 1559. évi összeírása*. Budapest

1985 *A Budai szandzsák 1546–1590. évi összeírása (Pest megye múltjából)* Bp.

MAKKAI László

1961 *A városfejlődés történetének vázlata. Vidéki városaink*. Bp.

MÉSZÁROS (FENYVESI) László

1979 *Kecskemét gazdasági élete és népe a XVI. század közepén*. In: IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor (szerk.) *Bács-Kiskun megye múltjából II.* 58–286.

SCHWÁB Mária

1939 *Az igazságszolgáltatás fejlődése a török hódoltság idején az alföldi városokban*. Budapest

SZAKÁLY Ferenc

1981 *Magyar adóztatás a török hódoltságban*. Budapest

1986 *Az alföldi mezővárosok és a magyar feudális hatalom*. In: *Falvak, mezővárosok az Alföldön*. Acta Musei de János Arany nominati IV. Nagykőrös

1997 *Magyar intézmények a hódoltságban. Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok* 21. Bp.

2001 *A hódolt megye története* (In: Pest megye Monográfiája I/2. Szerk.: ZSOLDOS Attila) 329–544. Bp.

TRINGLI István

2001 *Pest megye a késő középkorban*. (In: Pest megye Monográfiája I/2. Szerk.: ZSOLDOS Attila) 75–194. Bp.

R. VÁRKONYI Ágnes

1985 *Gazdaság és társadalom a 17. század első felében*. In: PACH ZSIGMOND Pál (főszerkesztő) *Magyarország története*